

دانشگاه یزد

دانشکده زبان و ادبیات

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

زبان و ادبیات فارسی

بررسی زبان حماسی در سروده‌های موسوی گرمارودی

استاد راهنما:

دکتر سید محمود الهام‌بخش

استاد مشاور:

دکتر یدالله جلالی پندری

پژوهش و نگارش:

مرضیه سادات رضوی

زمستان ۱۳۹۱

این ناچیز را اگر قدریست

با احترام و ارادت

تقدیم به

پدرم

که اسطوره صبر و گذشت

ومادرم

که بلندترین داستان حماسی ایثار است.

سپاس نامه

سپاس خدای را که سخنوران در ستودن او بمانند و شمارندگان شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان حق او را گزاردن نتوانند و سلام و درود بر محمد (ص) و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان و مدار وجودشان است.

و اما بعد...

حالی که به لطف و یاری خداوند متعال کار این پژوهش به سرانجام رسید، بر حسب وظیفه و از باب «من لم یسکر المنعم من المخلوقین لم یسکر منه عزوجل» بر خود واجب می دانم تا از همه عزیزانی که مراد این امریاری کردند کمال سپاس و تشکر را بجای آورم: سپاس یکران از پدر و مادر عزیزم که پیوسته جرحه نوش جام تعلم و تربیت، فضیلت و انسانیت آنها بوده ام... چه گریانه از کنار غفلت هایم گذشتند و قلم عفو بر کوتاهی و درستی من کشیدند...

... و سپاس از محبت های خواهران و برادرانم - نور دیدگانم -

سپاس بسیار از استاد بزرگوار، جناب آقای دکتر سید علی موسوی گرامرودی که با محبت و بزرگواری، فرصت گفتگو را فراهم نمودند و پرسش های گاه و بیگاه بنده را، صبورانه پاسخ گفتند.

از استاد با کالات و شایسته ام، جناب آقای دکتر سید محمود الهام بخش که در کمال سع صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ گلی در این عرصه بر من کوتاهی ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده داشتند، صمیمانه قدر دانم.

جناب آقای دکتر سید الله جلالی پندری، استاد صبور و فرزانه ام، آن استاد ناده گوی نغز گفتار را ارج می نهم که مشاوره و اندیشه های عالمانه خویش را از من دریغ ننمودند و یقیناً، بدون مساعدت ایشان کار این پژوهش به سرانجام نمی رسید. نکته های پندآموز ایشان، تا ابد بر صحیفه ذهنم ماندگار خواهد ماند.

از استادان کرامت‌دور و محترم، جناب آقای دکتر مهتدیانی و جناب آقای دکتر پویان که در کمال بردباری و دقت، مطالب این نوشته را چنان که خود استند خوانند و کاستی‌های آن را بر من روشن ساختند، نهایت سپاس را دارم.

با احترام، از جناب آقای دکتر ملک‌ثابت، ریاست محترم دانشکده و استاد گرانمایه ام‌نیر، صمیمانه تشکر می‌کنم و زحماتشان را قدر می‌دانم. همچنین، از تمامی استادان محترم گروه زبان و ادبیات فارسی دانشکده نیز، چه آنان که شایستگی شاکردی ایشان را دادم و چه آنان که از محضر پرفیضشان محروم ماندم، پاسکزاری می‌کنم.

پروردگارا: حسن عاقبت، سلامت و سعادت را بر آنان مقدر فرما.

از تمامی دوستان عزیزم که بنده حقیر را از سر لطف و صفای باطن، بمنواری مورد بزرگواری خویش قرار دادند، پاسکزارم، بویژه خانم فاطمه محمدی، خانم نرجس السادات طباطبایی و خانم باجر محمودی که محبت و بهدلی ایشان در بهار نشستن پژوهش بی‌تأثیر نبود.

در پایان از دو عزیز گرانمایه، سرکار خانم مطهری‌نیا، کارشناس محترم تحصیلات تکمیلی و سرکار خانم صابر، که حضور سبزشان را در قدم به قدم رسیدن پژوهش به اوج و اعتلاء شایده بودم، کمال سپاس را بجا می‌آورم.

خداوند سبحان دل‌بی‌ریای آنان را از من نگیرد.

چکیده

زبان حماسی، زبانیست فاخر، دارای سبکی عالی و الفاظ و عبارات سنگین و مطمئن هستند؛ به گونه‌ای که از زبان عادی فاصله می‌گیرد و برجستگی خاصی پیدا می‌کند. این زبان، نه تنها در شعر کهن، بلکه در شعر نو نیز وارد شده و شاعران، متناسب با مقتضای زمانی خود، از آن استفاده کرده‌اند. از جمله این شاعران، سید علی موسوی گرمارودی، شاعر، نویسنده، محقق ادبی و خالق آثار برجسته در حوزه شعر آیینی و پایداری است که در فروردین ۱۳۲۰ ش. در قم به دنیا آمد. موسوی گرمارودی که از پیشگامان شعر انقلاب اسلامی است، در دو عرصه شعر سنتی و همچنین نیمایی و سپید فعالیت چشمگیری دارد. از جمله ویژگی‌های آثار منظوم موسوی گرمارودی جنبه حماسی آنهاست که شامل حماسه محض و حماسه دینی، هر دو می‌شود. زبان شعر وی از دو منبع زبان سبک خراسانی و زبان شعر نیما سرچشمه می‌گیرد و نتیجه این امر، آفرینش زبانی با صلابت و حماسی است که ویژگی‌های شعر حماسی را در بر دارد.

موسوی گرمارودی با همنشین کردن اجزای زبان گذشته با عناصر زبان معاصر، به خلق زبانی اقدام کرده که رنگی حماسی به خود دارد. همچنین از زبان رمزی اسطوره برای بیان عقاید خود بهره گرفته که زبان شعر خود را به سمت حماسی بودن سوق داده است زیرا می‌دانسته حماسه را در سرشت و ساختار از اسطوره جدایی نیست. وی برای قراردادن اشعار روایی خود در فضایی حماسی و همچنین برجسته نمودن شخصیت‌های روایت، شیوه‌های داستان‌پردازی حماسی را بر کلام خود حاکم ساخته است.

موسوی گرمارودی، استادانه برخی از عناصر علم معانی را در اشعار خود به کار گرفته، بویژه تقدّم و تأخّر ارکان، تأکید، ایجاز و تنوع جملات خبری و انشایی. او همچنین با بهره‌گیری از صورخیال بویژه اغراق که جزو ذات حماسه است و توجه به موسیقی و آهنگ برخی جملات که در ایجاد کلامی حماسی مؤثرند، تصاویری با فضای حماسی خلق کرده که زیر بنای آن همان لحن پرصلابت است.

در این پژوهش، که به بررسی زبان حماسی در آثار موسوی گرمارودی اختصاص دارد، پس از فصل اول که در بردارنده مبادی تحقیق است، به شرح احوال، آثار، فعالیت‌های ادبی، سیاسی و فرهنگی شاعر پرداخته‌ایم و از آنجا که موضوع ما بررسی زبان حماسی است، پس از معرفی شاعر، فصلی را به تعریف حماسه، تاریخچه، انواع، ویژگی‌ها و سبک و زبان آن اختصاص داده‌ایم. فصل‌های چهارم، پنجم و ششم این پژوهش، بحث و بررسی عناصر برجسته حماسی اعم از باستانگرایی، اسطوره، روایت‌گزینی، داستان‌پردازی و شخصیت‌پردازی در آثار موسوی گرمارودی را شامل می‌شوند. همچنین، برای برشمردن ویژگی‌های بلاغی اشعار موسوی گرمارودی در حوزه حماسی، در فصل هفتم و هشتم، به بررسی مباحث معانی و بیان (صورخیال) در آثار وی پرداخته‌ایم.

کلمات کلیدی: شعر فارسی معاصر، موسوی گرمارودی، ادبیات پایداری، شعر آیینی، زبان

حماسی.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

فصل اول: مبادی تحقیق

- ۱-۱- تعریف موضوع ۱
- ۱-۲- سابقه تحقیق ۴
- ۱-۳- سؤالات پژوهشی ۵
- ۱-۴- روش تحقیق ۶

فصل دوم: زندگی و مجموعه آثار موسوی گرمارودی

- ۲-۱- تولّد ۷
- ۲-۲- خانواده ۸
- ۲-۳- تحصیلات ۹
- ۲-۴- برخی استادان و معلمان ۱۰
- ۲-۵- شروع دوره شاعری ۱۲
- ۲-۶- معاصران ۱۳
- ۲-۷-۱- شعر ۱۴
- ۲-۷-۲- روزنامه‌نگاری ۱۵
- ۲-۸- فعالیت‌های فرهنگی ۱۵
- ۲-۹- فعالیت‌های سیاسی ۱۶

- ۱۰-۲- زندگی و اندیشه موسوی گرمارودی، قبل و بعد از انقلاب ۱۹
- ۱۱-۲- زمینه گرایش موسوی گرمارودی به ادبیات پایداری ۲۱
- ۱۲-۲- شکل گیری شعر آیینی در قلمرو ادبیات فارسی ۲۴
- ۱۳-۲- جلوه های عقاید آیینی در سروده های موسوی گرمارودی ۳۱
- ۱۴-۲- مجموعه آثار ۳۷

فصل سوم: شناخت حماسه و زبان حماسی

- ۱-۳- تعریف حماسه ۴۶
- ۲-۳- تاریخچه حماسه ۴۷
- ۳-۳- انواع حماسه ها ۴۹
- ۱-۳-۳- منظومه های حماسی طبیعی و ملی ۵۰
- ۲-۳-۳- منظومه های حماسی مصنوع ۵۰
- ۳-۳-۳- حماسه های اساطیری و پهلوانی ۵۱
- ۴-۳-۳- منظومه های حماسی تاریخی و دینی ۵۱
- ۴-۳- ویژگی های حماسه ۵۲
- ۵-۳- ویژگی های زبان حماسی ۵۳

فصل چهارم: باستانگرایی در سروده های موسوی گرمارودی

- ۱-۴- باستانگرایی ۵۸
- ۱-۱-۴- باستانگرایی واژگانی ۶۰
- ۲-۱-۴- باستانگرایی نحوی ۶۰
- ۲-۴- باستانگرایی در سروده های موسوی گرمارودی ۶۲

- ۶۳..... ۱-۲-۴ - باستانگرایی واژگانی
- ۶۴..... ۱-۱-۲-۴ - کاربرد افعال کهن
- ۶۵..... ۱-۱-۱-۲-۴ - کاربرد پیشوندهای فعلی کهن
- ۶۵..... ۱-۱-۱-۲-۴ - پیشوند فعلی «بر»
- ۶۶..... ۲-۱-۱-۲-۴ - پیشوند فعلی «فرا»
- ۶۷..... ۳-۱-۱-۲-۴ - پیشوند فعلی «ب»
- ۶۷..... ۱-۳-۱-۱-۲-۴ - «ب» تأکید فعل مثبت
- ۶۸..... ۲-۳-۱-۱-۲-۴ - «ب» تأکید فعل منفی
- ۶۸..... ۴-۱-۱-۲-۴ - پیشوند فعلی «فرو»
- ۶۹..... ۲-۱-۱-۲-۴ - کاربرد فعل نیشابوری
- ۷۰..... ۳-۱-۱-۲-۴ - فعل‌های ساده قدیمی
- ۷۱..... ۴-۱-۱-۲-۴ - کاربرد فعل‌های مرکب قدیمی
- ۷۳..... ۲-۱-۲-۴ - باستانگرایی در حوزه اسم
- ۷۳..... ۱-۲-۱-۲-۴ - کاربرد اسم‌های خاص باستانی و کهنه
- ۷۵..... ۲-۲-۱-۲-۴ - باستانگرایی آوایی
- ۷۵..... ۳-۱-۲-۴ - کاربرد ادات کهن
- ۷۶..... ۱-۳-۱-۲-۴ - «آنک»
- ۷۶..... ۲-۳-۱-۲-۴ - «اینک»
- ۷۶..... ۳-۳-۱-۲-۴ - «نک»
- ۷۷..... ۴-۳-۱-۲-۴ - «چندان»

- ۷۷..... «چندانکه» ۵-۳-۱-۲-۴
- ۷۸ کاربرد جمع واژه‌ها با «ان» ۴-۱-۲-۴
- ۷۸ واژه‌های مختوم به مصوت «و» ۲-۴-۱-۲-۴
- ۷۸ اعضای جفت بدن انسان + «ان» ۳-۴-۱-۲-۴
- ۷۹..... اسم معنی + ان ۴-۴-۱-۲-۴
- ۷۹..... کاربرد برخی ادات شک و تردید ۵-۱-۲-۴
- ۸۰ باستانگرایی نحوی در سروده‌های موسوی گرمارودی ۲-۲-۴
- ۸۰ اتصال ضمیر به حرف ربط و اضافه - اتصال ضمیر به ضمیر ۱-۲-۲-۴
- ۸۱ کاربرد کهن حروف اضافه ۳-۲-۲-۴
- ۸۲..... کاربرد «زی» به جای «سوی» و «ایدر» به جای «اینجا» ۱-۳-۲-۲-۴
- ۸۳ کاربرد حرف اضافه «اندر» ۲-۳-۲-۲-۴
- ۸۳ کاربرد حرف اضافه «به» به جای «با» ۳-۳-۲-۲-۴
- ۸۴..... کاربرد حرف اضافه «با» به جای «به» ۴-۳-۲-۲-۴
- ۸۴..... کاربرد «به» به جای «در» ۵-۳-۲-۲-۴
- ۸۴..... کاربرد دو حرف اضافه برای یک متمم ۴-۲-۲-۴
- ۸۵..... ساکن کردن متحرک ۵-۲-۲-۴
- ۸۶..... ساکن کردن «ی» بدل از کسره اضافه ۶-۲-۲-۴
- ۸۶..... حذف «ی» از میان بعضی از حروف ربط مرکب ۷-۲-۲-۴

فصل پنجم: پیوند اسطوره با حماسه و تجلی آن در سروده‌های موسوی گرمارودی

- ۹۰..... اصطلاح اسطوره ۱-۵

- ۵-۲- تعریف اسطوره ۹۱
- ۵-۳- جهان‌بینی اسطوره‌ای ۹۲
- ۵-۴- اسطوره و ادبیات ۹۳
- ۵-۵- پیوند اسطوره و حماسه ۹۴
- ۵-۶- اسطوره در سروده‌های موسوی گرمارودی ۹۹
- ۵-۶-۱- اسطوره‌های ملی ۹۹
- ۵-۶-۲- بهره‌گیری از شخصیت‌های حماسه‌ساز دینی ۱۰۲

فصل ششم: عناصر روایی و داستان‌پردازانه حماسی و بازتاب آن در سروده‌های موسوی گرمارودی

- ۶-۱- روایت ۱۰۶
- ۶-۱-۱- روایتگری در حماسه ۱۰۷
- ۶-۱-۲- روایت در شعر موسوی گرمارودی ۱۱۰
- ۶-۲- داستان‌پردازی حماسی ۱۱۶
- ۶-۲-۱- بیان آغاز و اشاره به پایان در آغاز داستان ۱۱۷
- ۶-۲-۲- ابهام زمانی و مکانی ۱۱۹
- ۶-۲-۳- تقابل نیک و بد ۱۲۰
- ۶-۲-۴- رجز خوانی ۱۲۱
- ۶-۲-۵- قهرمان‌پروری ۱۲۲
- ۶-۲-۶- رابطه علت و معلول بین حوادث ۱۲۲
- ۶-۳- شخصیت‌پردازی ۱۳۱

- ۱۳۳ گفتگو ۱-۳-۶
- ۱۳۵ تک‌گویی ۲-۳-۶
- ۱۳۷ ارائه صریح شخصیت‌ها با یاری گرفتن از توصیف و توضیح مستقیم ۴-۳-۶
- ۱۳۷ شخصیت‌پردازی در شعر موسوی گرمارودی ۵-۳-۶
- ۱۳۸ شیوه مستقیم ۱-۵-۳-۶
- ۱۳۹ شیوه غیر مستقیم ۲-۵-۳-۶
- ۱۴۰ ابزار برجسته‌کردن شخصیت‌ها در سروده‌های موسوی گرمارودی ۶-۳-۶
- ۱۴۰ توصیف ۱-۶-۳-۶
- ۱۴۱ گفتگو ۲-۶-۳-۶

فصل هفتم: آرایه‌های بلاغی و ورود مباحث معانی در حوزه حماسی در سروده‌های

موسوی گرمارودی

- ۱۴۶ علم معانی ۱-۷
- ۱۴۷ بررسی احوال مسندالیه ۱-۱-۷
- ۱۴۷ ذکر مسندالیه ۱-۱-۱-۷
- ۱۴۸ ذکر مسندالیه برای بزرگداشت آن ۱-۱-۱-۱-۷
- ۱۴۹ ذکر مسندالیه برای خوارداشت آن ۲-۱-۱-۱-۷
- ۱۴۹ ذکر مسندالیه برای تبرک ۳-۱-۱-۱-۷
- ۱۵۰ ذکر مسندالیه برای تأکید ۴-۱-۱-۱-۷
- ۱۵۱ ذکر مسندالیه برای استرحام (جلب ترحم) ۵-۱-۱-۱-۷
- ۱۵۲ حذف مسندالیه ۲-۱-۱-۷